

IV

МУЗЕЙНИЦТВО В УКРАЇНІ: ІСТОРІЯ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ

УДК908 (043,3):94(477.53) "19"

Наталія Бесєдіна (м. Полтава)

МУЗЕЙНІ ЗАКЛАДИ ПОЛТАВЩИНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1950-Х — У 1980-Х РОКАХ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті досліджуються основні тенденції науково-дослідницької роботи музеїв Полтавщини впродовж другої половини 1950-х — у 1980-х роках. На підставі вивчення широкого кола джерел аналізуються нові форми і методи науково-дослідної та експозиційної роботи музейних закладів області.

Ключові слова: краєзнавчий музей, музейна експозиція, громадське музейництво.

В статтє исследуются основные тенденции научно-исследовательской работы музеев Полтавщины в течение второй половины 1950-х — в 1980-х годах. На основании широкого круга источников анализируются новые формы и методы научно-исследовательской и экспозиционной работы музейных заведений области.

Ключевые слова: краеведческий музей, музейная экспозиция, общественные музеи.

У розвитку регіональних краєзнавчих досліджень особливе місце належить місцевим музейним закладам. Саме вони, ці “народні кафедри дослідження” рідного краю, покликані стати провідними осередками різноманітних наукових розвідок. Актуальність розглядаваної проблеми обумовлюється необхідністю об’єктивно дослідити цінний і багатогранний досвід, набутий музейними закладами Полтавщини за складних умов другої половини 50-х — у 80-х роках ХХ ст. Адже практика минулого не може беззаперечно відкидатися. Вона, навпаки, в умовах сьогодення, коли прийнята Кабінетом Міністрів України “Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року” та Полтавська обласна програма розвитку краєзнавства відкрили нові перспективи роботи в галузі історичного краєзнавства, потребує свого всебічного відродження та осмислення.

Проблеми розвитку українського музейництва як України в цілому, так і в окремих регіонах постійно перебували в полі зору науковців, які прагнули проаналізувати процес формування мережі державних і громадських музеїв, висвітлити їх роль у дослідженні й популяризації історії рідного краю, дати характеристику їх набутоків і прорахунків. Передусім варто відзначити праці І. Премислера, В. Самойленка, В. Врублевської, С. Чайковського, Г. Мезенцевої, С. Куделка, Л. Морозова, З. Величко, М. Бондар, Л. Славіна, Ю. Омельченка, І. Буланого, І. Явтушенка, А. Василен-

ка, М. Ожицької та ін¹. Однак вказані праці написані здебільшого на загальноукраїнському матеріалі, тому проблема розвитку полтавського музейництва висвітлена в них побіжно. Спробу осмислити діяльність музейних закладів Полтавщини зробили А. Аббасов, В. Омельченко, Г. Білоус, Є. Литвиненко². На жаль, у жодній з вище означених робіт не подана загальна характеристика основних тенденцій, що мали місце в музейництві Полтавщини наприкінці 50-х — у 80-х роках ХХ ст., не з’ясована роль музеїв регіону у дослідженні та популяризації історії рідного краю.

У пропонованій статті, на основі опрацювання та узагальнення архівних джерел, порівняльного вивчення наукової літератури і матеріалів місцевої періодики, зроблена спроба проаналізувати основні напрями науково-дослідницької роботи музеїв Полтавщини наприкінці 50-х — у 80-х роках ХХ ст. та розкрити можливості використання їх набутоків у розбудові сучасного музейництва.

Наприкінці 50-х — на початку 60-х років музеї Полтавщини відігравали провідну роль у реалізації ряду регіональних наукових програм. Зокрема, в цей період здійснювалося написання біографічного збірника “Видатні люди Полтавщини”³. Біля 30 довідок написали до нього працівники літературно-меморіального музею І. П. Котляревського⁴. Полтавський художній музей подав на розгляд редколегії вказаного видання довідки

про життя і творчість таких художників, як І. К. Зайцев та В. О. Волков, написані на високому фаховому рівні.

Чимало зусиль доклали музейники регіону для підготовки короткого довідника “Полтавщина”, робота над яким розтягнулася на десять років⁵. Помітним був їх внесок у підготовку довідника “Музеї України”, який готувався на замовлення Міністерства культури України Держполітвидавом республіки⁶.

У досліджуваній період у полі зору музеїв області опинилася тематика, пов’язана з висвітленням історії окремих районів, населених пунктів і навіть окремих вулиць. Так, працівники Миргородського краєзнавчого музею активно працювали над впорядкуванням “Літопису краю” за період 1625–1959 років⁷. Їх зусиллями була підготовлена монографія “Миргородщина за 40 років Радянської влади”. Незважаючи на певну заідеологізованість, вона містила цікаві і маловідомі свідчення з історії району. У Лубенському краєзнавчому музеї науковий працівник Л. Семенюта працювала над темою “Далеке минуле с. Снітина”. Після завершення її розробки планувалося видати брошуру з історії згаданого населеного пункту⁸. Лохвицький краєзнавчий музей у своїх наукових планах передбачав написання історичної довідки про Лохвиччину на основі опублікованої літератури, архівних документів, матеріалів, що знаходилися в його фондах⁹. Окремі фрагменти рукопису публікувалися у вигляді статей в наукових збірниках, були покладені в основу доповідей та повідомлень на республіканських та регіональних конференціях¹⁰.

У Полтавському краєзнавчому музеї наприкінці 50-х — на початку 60-х років Ф. Сквірська досліджувала історію окремих вулиць обласного центру Полтавщини. Її оригінальні розвідки з цього приводу широко публікувалися в місцевій періодичній пресі¹¹. Відділами ПКМ, спільно зі своїми колегами з інших музеїв розроблялися також такі теми: “Історія села Хомутець Миргородського району” (Г. О. Сидоренко), “Полтавщина в роки Великої Вітчизняної війни” (Є. Я. Мовчан, Н. П. Малюченко), “Історія міста Полтави 1917–1937” та “Історія міста Пирятина” (В. А. Кузьміна), “Історія міста Миргорода” (Р. Ф. Гузій) та багато інших. Віддруковані на ротаторі праці розсилалися на місця, в школи, історичні та краєзнавчі гуртки, районним організаціям та установам¹².

Така увага до регіональної історії створила певні передумови для підготовки в 60-х роках фундаментальної праці “Історія міст і сіл Української РСР”, у якій музейні працівники брали найдієвішу участь, виступали авторами нарисів і довідок, рецензували і редагували підготовлені тексти, займалися доббором фотоілюстративних матеріалів, забезпечували публікацію видання на високому науковому рівні. У свою чергу, робота над томом “Полтавська область”, тісна співпраця з науковими установами, вищими навчальними закладами, архівами позитивно вплинула на рівень досліджень наукового апарату музеїв Полтавщини.

Наприкінці 50-х — у 80-ті роки у регіоні практично не припинялися археологічні дослідження, які здійснювалися або на основі проведення спільних експедицій музеїв з Інститутом археології АН України, або при наявності “Відкритих листів” безпосередньо музейників. Так, наприкінці 50-х років проводилася спільна експедиція Інституту археології АН України і Лохвицького краєзнавчого музею, яка вивчала залишки городищ IX–XII ст., поховання III–IV ст.¹³ На початку 60-х років співробітниками Лохвицького музею проведені розкопки урочища “Лазірки” біля с. Богодарівки. В результаті були виявлені бивні мамонта та слов’янське поселення періоду Київської Русі¹⁴. Слов’янське поселення цього ж періоду виявлено ними в процесі розкопок поблизу гирла стародавньої річки Глинної біля с. Яхники та Шмиглі. На північний схід від с. Яхники був відкритий могильник Черняхівської культури¹⁵.

Науковці Лубенського музею, спираючись на результати археологічних досліджень, у першій половині 60-х років взяли участь у написанні формулярів для докладної археологічної карти України, яка готувалася Інститутом археології АН України¹⁶. У 70-х роках їх увага була прикута до скіфського поселення в с. Вищий Булатець на південній околиці Лубен¹⁷.

Починаючи з другої половини 60-х років, музеї Полтавщини залучали до археологічних досліджень старшокласників місцевих шкіл. Подібний крок, як засвідчила практика, певною мірою збуджував у школярів інтерес до історії, прищеплював навички суспільно-корисної праці. У 1968 році, у відповідності з Положенням “Про республіканську експедицію школярів 1969–1970 років”, Полтавським

краєзнавчим музеєм була розроблена спеціальна програма археологічних розвідок, яка передбачала участь старшокласників¹⁸.

Учні середніх шкіл та студенти Полтавського педагогічного інституту брали також участь у комплексній експедиції “Дніпро — Донбас-1974”, проведеній полтавським загном під керівництвом наукового працівника відділу історії дожовтневого періоду С. П. Юренко¹⁹.

Наприкінці 70-х — у 80-х роках велику допомогу полтавським музеям у проведенні археологічних досліджень надало Українське товариство охорони пам’яток історії та культури. Виняткову зацікавленість в їх проведенні виявили полтавські археологи О. Супруненко, І. Гавриленко та інші.

Плануючи свої наукові дослідження, музеї Полтавщини прагнули якомога ширше охопити всі без виключення періоди в історії регіону. Аналізуючи їх звіти, можна помітити наявність цілого ряду тем, присвячених дорядянському періоду історії Полтавщини. Серед найбільш характерних слід назвати такі: “Полтавщина в роки визвольної війни українського народу 1648–1654 років”, “Реформа 1861 року на Полтавщині”, “Селянський рух на Полтавщині в березні — жовтні 1917 року”, “Повстання Севського та Єлецького полків у Полтаві в травні 1906 року”²⁰ (Полтавський краєзнавчий музей), “Северин Наливайко в народних легендах і переказах”²¹, “Лубенщина в період визвольної боротьби українського народу 1648–1654 років”²² (Лубенський краєзнавчий музей), “Полтавська битва у світовій історії”²³ (Музей історії Полтавської битви).

Позитивно оцінюючи сам факт розробки дорядянської тематики, не можна, водночас, не визнати, що її питома вага в наукових планах музеїв регіону була значно меншою, ніж радянська. Причому ряд тем, що розроблялися науковцями, мали відверто кон’юнктурний характер. Як, наприклад, розцінювати розвідку наукового співробітника Полтавського краєзнавчого музею В. С. Мирного “Хід виконання рішень XXIV з’їзду КПРС та XXIV з’їзду КП України на Полтавщині”²⁴.

Чільне місце в тематиці наукових досліджень займало вивчення подвигу наших співвітчизників у роки Великої Вітчизняної війни. Зокрема, Полтавський краєзнавчий музей вже на межі 50–60-х років розпочав роботу по написанню довідок про Героїв Радянського

Союзу — полтавчан, або тих, хто удостоєний цього високого звання в період визволення області від фашистських загарбників²⁵. В другій половині 60-х — у 70-х роках науковці ПКМ впорядкували картотеку про всіх визволителів області, удостоєних державних нагород²⁶. В середині 80-х років у процесі підготовки полтавського тому “Звід пам’яток історії та культури” науковими співробітниками ПКМ Н. Ф. Шаповал та В. А. Андрієць у центральних державних архівах СРСР на основі оперативних зведень, картографічного матеріалу уточнювалися дати визволення того чи іншого населеного пункту регіону, прізвища безіменних воїнів, похованих у братських могилах на території області²⁷.

Працівники Лохвицького краєзнавчого музею в 1969 році на основі архівних джерел, свідчень місцевих жителів завершили оригінальну наукову працю про склад і діяльність підпільної організації Вірменського легіону “Патріоти Радянської Батьківщини”, яка діяла в м. Лохвиці в 1942–1943 роках²⁸. У першій половині 80-х років їх же зусиллями досліджувалися теми “Бій в урочищі Шумейкове групи воїнів Південно-Західного фронту в художній і документальній літературі” (Н. Ю. Медведкова); “Народна боротьба проти німецько-фашистських загарбників у період окупації району” (З. І. Джаман)²⁹.

У зазначений період музеями Полтавщини постійно опрацьовувалася тематика з історії окремих промислових і сільськогосподарських підприємств. Особливу активність виявляли у цьому Полтавський та Лубенський краєзнавчі музеї³⁰.

Зважаючи на наявність цілого ряду літературно-меморіальних музеїв, велика увага надавалася музейниками вивченню літературного життя краю, творчості тих видатних майстрів слова, чия творча діяльність нерозривно пов’язана з Полтавщиною. Зокрема, вже в першій половині 60-х років Миргородським краєзнавчим музеєм виявлялися і опрацьовувалися матеріали про перебування на Полтавщині національного генія українського народу Т. Г. Шевченка³¹.

Справжньою лабораторією з дослідження і висвітлення життя, громадської діяльності і творчості І. П. Котляревського став літературно-меморіальний музей письменника. Характерно, що його наукова робота була не просто підпорядкована експозиційній і масовій діяльності зазначеного культурно-освітнього

закладу, а й служила помітним внеском у створення літопису української літератури другої половини XVIII — першої половини XIX ст. Так, високо оцінювалися фахівцями результати досліджень А. О. Ротач на тему: “І. П. Котляревський і полтавський театр”, яка розроблялася у другій половині 50-х років. За її матеріалами було опубліковано кілька статей в наукових збірниках і періодичній пресі³². Одночасно з цим музеєм велася робота по впорядкуванню “Лексикони драматичних творів І. П. Котляревського”, яка отримала схвальну оцінку інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН України. Рецензуючи цю працю, кандидат філологічних наук М. Черторижська зазначала, що “... підготовлений до друку словопоказчик лексикони драматичних творів І. П. Котляревського разом з уже виданим показником слововживань в “Енеїді” зіграє важливу роль у вивченні мови письменника. Потреба у новому словопоказчику творів І. П. Котляревського назріла вже давно, і тому видати його конче необхідно”. Проводилася також робота по впорядкуванню узагальненого “Словника мови творів Котляревського”, для якого було заархівовано близько 50 тис. слів із творів письменника³³. Публікація цих та інших фундаментальних праць була здійснена музеєм за сприяння Академії наук України в першій половині 70-х років³⁴. У другій половині 70-х років науковці А. Ротач та Н. Костенко доклали чимало зусиль для підготовки наукової документації по капітальному ремонту садиби письменника, при відтворенні якої в 1969 році було допущено відхід від первісного варіанту³⁵. Дослідженню та популяризації творчості класика нової української літератури служили також започатковані в 60-ті роки Котляревські читання, в яких брали участь музейні працівники, викладачі вищих навчальних закладів Полтавщини, представники науково-дослідних установ та творчих спілок. Наприклад, VIII Котляревські читання, організовані в 1973 році, були присвячені 175-річчю першого видання “Енеїди” та 70-річчю відкриття пам’ятника І. П. Котляревському у Полтаві³⁶. Нерідко літературно-меморіальний музей І. П. Котляревського служив базою для проведення представницьких наукових форумів. Так, 4–5 вересня 1969 року у Полтаві відбулася Республіканська ювілейна наукова конференція, присвячена 200-річчю від дня народження І. П. Котляревського, скликана

Інститутами літератури, мовознавства, мистецтвознавства, фольклору та етнографії Академії наук України, Полтавським державним педагогічним інститутом ім. В. Г. Короленка. На її пленарних та секційних засіданнях виступили 46 доповідачів. Серед них: віцепрезидент АН України, академік І. К. Білодід, член-кореспонденти АН України Є. С. Шаблійовський і Є. П. Кирилук та ін³⁷.

Чимало важливих сторінок життя і творчості Панаса Мирного вдалося з’ясувати співробітникам його літературно-меморіального музею. Наприклад, їм вдалося встановити, хто насправді виступив першим видавцем переспіву “Дума про військо Ігорева”, опублікованого в 1914 році у Катеринославі³⁸.

Співробітники літературно-меморіального музею В. Г. Короленка на рубежі 50–60-х років розробляли таку основну тематику: “Оповідання В. Г. Короленка “Сон Макара””; “Робота В. Г. Короленка над матеріалом російської історії””; “В. Г. Короленко в Хатках””; “Вогники” В. Г. Короленка””; “Особливі синтаксичні прийоми, що характеризують публіцистичний стиль творів В. Г. Короленка””; “Публіцистика В. Г. Короленка у роки столипінської реакції”. Важливою за своїм змістом і значенням була наукова тематика співробітниць музею І. Конрад, яка в рукописному фонді Державної бібліотеки СРСР ім. В. І. Леніна розробляла рукописи В. Г. Короленка періоду російської революції 1905–1907 років³⁹. Високу оцінку фахівців отримала праця Л. К. Гейштор “Особливості історизму В. Г. Короленка в повісті “Сліпий музикант”, завершена в 1973 році⁴⁰”.

Великосорочинський літературно-меморіальний музей М. В. Гоголя в першій половині 70-х років розпочав опрацювання епістолярної спадщини письменника. Для цього його співробітники тривалий час працювали в рукописному відділі Інституту російської літератури (Пушкінський дім) АН СРСР, де вивчали листування М. В. Гоголя з О. С. Пушкіним⁴¹.

Ряд наукових завдань доводилося вирішувати працівникам Миргородського літературно-меморіального музею Д. Гурамшвілі, оскільки грузинська тематика в середині 70-х років була мало розробленою в українській історіографії, літературознавстві, мистецтвознавстві. В їх розв’язанні вони спиралися на велику практичну допомогу провідних учених Академії наук Грузії та Тбіліського державно-

го університету, професорів Т. Бадурашвілі, О. Баканідзе та ін.⁴².

Мануйлівський літературно-меморіальний музей О. М. Горького впродовж тривалого часу збирав і впорядковував спогади селян про перебування тут О. М. Горького наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. У своєму відредагованому варіанті вони поповнили науковий архів Інституту літератури ім. О. М. Горького АН СРСР⁴³.

Певні віхи мистецького життя Полтавщини відтворювалися на основі наукових праць співробітників Полтавського художнього музею (*дали* — ПХМ). У першій половині 60-х років вони зосередили свою увагу на творчості таких непересічних живописців, як І. К. Зайцев та В. О. Волков, які жили і працювали в Полтаві⁴⁴. У 70-х роках ПХМ підготував і опублікував ряд наукових каталогів наявних у музеї колекцій на зразок “Колекція полтавських ружників у музейній збірці”, “Твори полтавських графіків 20-х років у музейній збірці” та ін. Директор художнього музею відомий український музейник і мистецтвознавець К. Скалацький у 1975 році подав на розгляд фахівців свою багаторічну працю “Народна картина Полтавщини”⁴⁵. Актуальні питання мистецького життя регіону обговорювалися також на науково-практичних конференціях. Зокрема, в 1974 році ПХМ виступив організатором наукової конференції “Мистецтво Полтавщини ХVІІІ–ХХ ст.”, присвяченої 800-річчю Полтави. В її роботі взяли участь доктор мистецтвознавства П. Білецький, кандидати мистецтвознавства Б. Піаніда, М. Пекаровський, літературознавці С. Гальченко, А. Ротач та ін.⁴⁶ На жаль, незначний науковий апарат Полтавського художнього музею не давав змоги своєчасно охопити необхідне коло проблем. Так, 31 липня 1960 року в газеті “Зоря Полтавщини” була опублікована критична замітка В. Самуйла про залишену непризволяще колекцію (понад 100 картин) спадщини полтавського художника-самоука В. П. Магденка, яка практично не досліджена мистецтвознавцями⁴⁷.

Свій помітний внесок у дослідження мистецького життя краю зробив Великосорочинський літературно-меморіальний музей М. В. Гоголя, який в першій половині 80-х років досліджував творчість художниці К. Медведєвої, картини якої були передані йому на експонування⁴⁸.

У планах наукової роботи музеїв кінця 50– у 80-х роках все чільніше місце поступово зай-

має дослідження сторінок історії вітчизняної науки і техніки, діяльності відомих учених та конструкторів. Полтавський краєзнавчий музей постійно звертався до тем, пов’язаних із діяльністю на Полтавщині В. Докучаєва, М. Вавілова, Ю. Кондратюка та багатьох ін.⁴⁹. Нерідко віднайдені матеріали докорінно змінювали усталену точку зору на життя і творчість цілого ряду діячів. Так, пошук, проведений ПХМ спільно з краєзнавчим активом області, дав змогу з’ясувати і повністю переосмислити біографію піонера ракетопланання Ю. В. Кондратюка, життя якого нерозривно пов’язане з Полтавою. Лохвицький краєзнавчий музей вивчав творчу спадщину свого земляка, доктора медичних наук, професора Я. Кайданова⁵⁰.

У деяких випадках плани збиральницької і наукової роботи полтавських музеїв формувалися на основі загальнореспубліканських музейних програм. Так, наприкінці 60-х — на початку 70-х років музейні заклади регіону брали участь у виявленні експонатів для Державного музею народної архітектури і побуту України в с. Пирогове під Києвом. Роботу в цьому напрямі очолювала спеціальна комісія, затверджена виконкомом обласної Ради 31 жовтня 1969 року. Під її керівництвом у регіоні виявлено десятки споруд, які пропонувалося перенести до МНАП України. Лише в Зіньківському районі було виявлено 14 таких об’єктів, Диканському — 11⁵¹.

Аналогічним чином проводилася робота по реалізації спільної постанови колегії Міністерства культури України та президії Українського товариства охорони пам’яток історії та культури від 19 квітня 1971 року “Про збір експонатів для музею “Україна у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 років”. Уже на першому етапі було обстежено 15 з 25 районів, у яких виявлено і взято на облік близько 300 експонатів, у т. ч. у Миргородському — 72, Лубенському — 44, м. Полтаві — 30⁵². У першій половині 80-х років музейники Полтавщини взяли участь в обстеженні діючих і недіючих культових споруд, яке здійснювалося у масштабах СРСР за дорученням першого заступника Голови Ради Міністрів СРСР Г. А. Алієва. У ході цієї роботи в регіоні було взято на облік близько 500 предметів: ікон, церковного начиння тощо, які мали виняткове історико-культурне значення⁵³.

Надзвичайно важливо, що результати досліджень державних музеїв знаходили своє ві-

дображення в збірниках наукових праць, які видавалися Полтавським краєзнавчим музеєм, Музеєм історії Полтавської битви, літературно-меморіальними музеями І. П. Котляревського, В. Г. Короленка та ін. з кінця 50-х років. На жаль, у другій половині 60-х років хороша традиція таких публікацій поступово переривається. Не останню роль відіграв у цьому низький рівень оприлюднених робіт. Так, у 1960 році справедливій критиці в республіканському сатиричному журналі “Перець” було піддано “Наукові записки” Музею історії Полтавської битви за 1959 рік. Причиною цього стало введення в обіг недостовірних фактів, мовні огріхи, обмеженість тематики⁵⁴.

Необхідним елементом наукової роботи державних музеїв стало формування в них бібліотек і наукових архівів, в яких містилися, в першу чергу, краєзнавчі матеріали. Так, на кінець 80-х років бібліотека Полтавського краєзнавчого музею налічувала біля 20 тис. видань, а його архів — близько 1 тис. одиниць зберігання⁵⁵. Бібліотеки і архіви існували практично при всіх музейних закладах Полтавщини і широко використовувалися дослідниками рідного краю. Наприклад, відомий український письменник Г. Гельфенбейн широко використовував матеріали літературно-меморіального музею Мате Залки для написання своєї книги “Мате Залка на Україні”⁵⁶.

Характеризуючи наукову роботу музейних закладів області, не можна не зазначити, що певні її елементи спостерігаються і в діяльності громадських музеїв, які здебільшого спиралися на зусилля і досвід краєзнавців-аматорів. Як правило, науковий пошук останніх в основному орієнтувався на висвітлення історії свого населеного пункту, окремих персоналій. Причому ця робота поєднувалася із створенням і поповненням музейних експозицій. Так, ініціатором написання історії свого села в першій половині 60-х років виступила музейна рада с. Бреусівки Козельщинського району. Для цього її представники працювали в центральних державних архівах України, Державному архіві Полтавської області⁵⁷. Подібне починання в цей же період виникло в с. Кишеньки Кобеляцького району. Ця справа була доручена медпрацівникові Ф. Є. Бовтенку, що вів щоденник з історії села, та його синів, які разом планували опублікувати науково-популярну працю про свою малу батьківщину⁵⁸. Подібні приклади можна вважати типовими. Однак були і виключення. Напри-

клад, план науково-дослідної роботи Кобеляцького народного музею на другу половину 60-х років за своїм змістом і напрямками наближався до державного музею. В ньому передбачалися такі основні теми: “Флора і фауна Кобеляцького району”, “Освіта і культура населення Кобеляцького району”, “Побут населення Кобеляцького району”, “Знатні люди Кобеляцького району”⁵⁹.

Глибоко і всебічно досліджуючи історію рідного краю, музейні заклади Полтавщини виконували водночас винятково важливі функції по популяризації краєзнавчих знань. Така робота здійснювалася ними в рамках численних масових заходів, які займали одне з пріоритетних місць в їх повсякденній діяльності. Йдеться насамперед про організацію відвідування музейних експозицій, проведення екскурсій, виставок, читання лекцій, інших заходів. Аналізуючи статистичні матеріали, можна твердити, що кількість масових заходів, проведених полтавськими музеями, рік у рік динамічно зростала. Наприклад, якщо в 1965 році їх експозиції оглянули 310069 відвідувачів, то в 1970 році — вже 540398. Істотне зростання числа відвідувачів пояснюється також відкриттям реконструйованої садиби І. П. Котляревського, яку в 1970 році відвідали 133623 особи. У 1965 році музейними закладами було прочитано 652 лекції, в 1970 році — 1014. Така ж картина спостерігається із організацією екскурсій. У 1965 році їх було проведено 5381 з охопленням 123637 осіб, у 1970 році — 8977 з охопленням 208534 осіб⁶⁰. У наступне п’ятиріччя (1971–1975 році) лише Полтавський краєзнавчий музей відвідало 1097772 особи. Його працівниками було проведено 24453 екскурсії, 2742 лекції, 281 масовий захід, 237 виставок⁶¹. У 1981 р. полтавські музеї відвідало 1259,8 тис. осіб⁶².

Позитивне значення для піднесення масової роботи мала постанова вищого політичного керівництва України від 23 грудня 1980 року. “Про організацію виконання в республіці постанови ЦК КПРС, Ради Міністрів УРСР, ВЦРПС від 31 жовтня 1980 року “Про подальший розвиток і вдосконалення туристсько-екскурсійної справи в Україні”, яка важливу роль в розв’язанні поставлених питань відводила музейним закладам республіки⁶³. Включення музеїв у туристські маршрути сприяло зростанню як кількості екскурсій, так і числа відвідувачів. У 1985 році полтавськими дер-

жавними музеями було проведено 19617 екскурсій, з їх експозиціями ознайомилися 1101,5 тис. осіб⁶⁴.

Увагу як полтавчан, так і гостей області привертала також громадські музеї. У 1970 р. з їх експозиціями змогли ознайомитися 662618 відвідувачів, для яких було проведено 10044 екскурсій⁶⁵. У 1974 році ці показники становили відповідно 760308 і 13394, крім того, на рахунку музею значилося проведення 4372 масових заходів, 9074 прочитаних лекцій. На другу половину 80-х років інтерес до експозицій громадських музеїв дещо знизився. Зокрема, до позначки 595439 впала кількість їх відвідувачів, хоча в організації та проведенні екскурсій спостерігається повне зростання (13645)⁶⁶.

Наводячи статистичні показники, слід зробити деякі застереження. Жорстке планування, регламентація діяльності державних і громадських музеїв, встановлення нерідко завищених вимог у деяких випадках змушували музейних працівників удаватися до приписок, особливо це стосується проведення безоплатних екскурсій, лекцій, масових заходів, тому наведені цифри не завжди відповідають реальній дійсності.

Отже, упродовж кінця 50-х — у 80-х роках ХХ століття працівники музейних закладів області проводили велику та багатопланову науково-дослідницьку роботу, котра переважно торкалася тематики, пов'язаної з археоло-

гічними дослідженнями краю, висвітленням історії окремих населених пунктів, літературного, мистецького і наукового життя Полтавщини. Позитивний вплив на рівень наукових розвідок музейників регіону мало налагодження тісних творчих зв'язків полтавських музеїв із науковими установами Академії Наук СРСР і України, вищими навчальними закладами. Водночас слід відзначити, що діяльність полтавських музеїв, як і решти музейних закладів республіки, повністю залежала від тих ідеологічних вимог, які висувалися на той час вищим партійно-державним керівництвом СРСР та УРСР. Це призводило до зниження рівня музейних експозицій, їх орієнтації на поточний момент, певної тенденційності у доборі експонатів і тематиці наукових досліджень.

Як бачимо, крапку у дослідженні історії музейництва регіону ставити рано. Потребують подальшого вивчення досить важливі аспекти діяльності музейних закладів Полтавщини як у 50-х — 80-х роках ХХ ст., так і в наступний період: нові форми і методи пошукової, науково-дослідницької, експозиційної, фондової і масової роботи музеїв; впровадження досвіду музейників Полтавщини в практику діяльності інших музейних закладів; оновлення експозицій на рівні сучасних вимог історичної науки та пріоритетні напрямки у науково-дослідницькій роботі музеїв області на сучасному етапі.

Джерела та література

- 1 *Премислер І. М., Самойленко В. І.* Музеї та їх роль у створенні історії міст і сіл // Український історичний журнал. — 1964. — № 2. — С. 94–98; *Врублевська В. Б.* Пам'ять минувшини, світ сьогодення // Соціалістична культура. — 1986. — № 4. — С. 2–5; *Чайковський С.* Скарбниці пам'яті народної // Соціалістична культура. — 1975. — № II. — С. 19–20.; *Куделко С., Морозов Л.* В мире исторических вещей: К проблеме преподавания курса “Музееведение” в университете // Советский музей. — 1987. — № 2. — С. 38–39; *Величко З.* Фонди музеїв: Яка їх фондовіддача // Жовтень. — 1986. — № 3. — С. 68–69.; *Бондар М. М., Мезенцева Г. Г., Славін Л. М.* Нариси історії музейної справи. — К.: Вид-во Київського ун-ту, 1959. — 191 с.; *Омельченко Ю. Л.* Охорона

пам'яток і музейне будівництво на Україні в перші роки Радянської влади // Український історичний журнал. — 1972. — № 1. — С. 102–108.; *Явтушенко І.* Скарбниця духовних надбань // Під прапором лєнінізму. — 1979. — № 21. — С. 57–59; *Мезенцева Г. Г.* Музєєзнавство. — К.: Вища школа, 1980. — 120 с.; *Ожицкая М. И., Василенко А. С.* Могучий арсенал воспитания молодежи. — К.: Вища школа, 1984. — 123 с.; *Буланый И. Т., Євтушенко И. Г.* Музеи на общественных началах. — М.: Профиздат, 1985. — 206 с.; *Василечко А., Шифман А.* Пам'ять народу: музеї України та інтернаціональне виховання трудящих. — К.: Вища школа, 1983. — 180 с.; *Маньковська Р.* З історії музейної справи України: принципи експозиційного показу музейних збірок 20-х рр. ХХ ст. //

- Краєзнавство. — 1999. — № 1–4, — С. 128–133.; *Крук О. І.* Українські музеї у 1940-х — 1970-х роках // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти (Збірник статей).* — К., 2002. — Вип. 20–21. — С. 46–57.
- 2 *Аббасов А. М.* Розвиток історичного краєзнавства на Полтавщині в ході підготовки видання // *Український історичний журнал.* — 1976. — № 8. — С. 59–65.; *Омельченко В.* Миргородський науковий художньо-промисловий музей // *Український музей.* — К.: Б. в., 1927. — Вип. I. — С. 255–256.
- 3 Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). — Ф. 5116, оп. 10, спр. 141. — Арк. 16.
- 4 Державний архів Полтавської області (далі — ДАПО). — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 328. — Арк. 34.
- 5 Там само. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 471. — Арк. 32.
- 6 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 138. — Арк. 56.
- 7 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 328. — Арк. 167.
- 8 Там само. — Спр. 149. — Арк. 124.
- 9 Там само. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 128. — Арк. 128.
- 10 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 156. — Арк. 53.
- 11 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 211. — Арк. 115.
- 12 *Лобурець В. Є.* Як ми вивчаємо історію рідного краю. — К.: Знання, 1962. — 28 с. — С. 15.
- 13 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 149. — Арк. 126.
- 14 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 141. — Арк. 160.
- 15 Там само. — Спр. 155. — Арк. 49–50.
- 16 Там само. — Спр. 140. — Арк. 8.
- 17 Там само. — Оп. 19, спр. 46. — Арк. 95.
- 18 Там само. — Оп. 10, спр. 358. — Арк. 30.
- 19 Там само. — Оп. 19, спр. 46. — Арк. 46.
- 20 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 124. — Арк. 94.
- 21 Там само. — Спр. 211. — Арк. 131.
- 22 Там само. — Спр. 124. — Арк. 4.
- 23 Там само. — Спр. 149. — Арк. 27.
- 24 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 19, спр. 46. — Арк. 47.
- 25 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 151. — Арк. 7.
- 26 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 19, спр. 46. — Арк. 46.
- 27 Науковий архів Всеукраїнської спілки краєзнавців — Ф. 1, оп. 1, спр. 64. — Арк. 9–11.
- 28 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 358. — Арк. 83.
- 29 Там само. — Оп. 19, спр. 2365. — Арк. 33.
- 30 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 472. — Арк. 70.
- 31 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 155. — Арк. 20.
- 32 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 149. — Арк. 104.
- 33 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 138. — Арк. 194.
- 34 Там само. — Оп. 19, спр. 177. — Арк. 180.
- 35 Там само. — Спр. 261. — Арк. 76.
- 36 Там само. — Оп. 10, спр. 416. — Арк. 174.
- 37 Там само. — Спр. 373. — Арк. 22.
- 38 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 149. — Арк. 95.
- 39 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 138. — Арк. 153, 155.
- 40 Там само. — Спр. 422. — Арк. 75.
- 41 Там само. — Оп. 19, спр. 261. — Арк. 68.
- 42 Там само. — Спр. 271. — Арк. 65.
- 43 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 211. — Арк. 85.
- 44 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 157. — Арк. 31.
- 45 Там само. — Оп. 19, спр. 265. — Арк. 171.
- 46 Там само. — Спр. 265. — Арк. 171.
- 47 *Самуйло В.* Забута колекція // *Зоря Полтавщини.* Орган Полтавського обкому КПУ та облвиконкому Полтавської області. — 1960. — 31 липня.
- 48 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 19, спр. 2082. — Арк. 15.
- 49 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 151. — Арк. 12.
- 50 Там само. — Спр. 211. — Арк. 137.
- 51 Науковий архів Полтавського краєзнавчого музею. — Спр. 11–209. — Арк. 1, 26–27.
- 52 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 408. — Арк. 52.
- 53 Там само. — Ф. 4760, оп. 1, спр. 399. — Арк. 23.
- 54 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 390. — Арк. 63.
- 55 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 19, спр. 46. — Арк. 84–85.
- 56 ДАПО. — Ф. Р-7055, оп. 1, спр. 526. — Арк. 31.

- 57 Там само. — Ф. Р-4440, оп. 1, спр. 208. — Арк. 46–47.
- 58 Там само. — Спр. 235. — Арк. 40.
- 59 ЦДАВО України. Ф. 5116, оп. 10, спр. 285. — Арк. 153.
- 60 Там само. — Спр. 332. — Арк. 8–9, 28, 31, 35–36.
- 61 Там само. — Оп. 19, спр. 258. — Арк. 88.
- 62 Там само. — Спр. 1837. — Арк. 76.
- 63 Російський державний архів новітньої історії — Ф. 17, оп. 149, спр. 2717. — Арк. 3,91.
- 64 Поточний архів Науково-методичного кабінету музеєзнавства Міністерства культури України. — Фонд статистичної звітності. — Арк. 64.
- 65 ЦДАВО України. — Ф. 5116, оп. 10, спр. 382. — Арк. 38.
- 66 Поточний архів Науково-методичного кабінету музеєзнавства Міністерства культури України. — Фонд статистичної звітності. — Арк. 66.

Natalia Besedina

**Museum institutions in Poltava in the second part of 1950th — 1980th:
the main directions of research work**

This article represents the main tendencies in the research work in the museums of Poltava during the second part of 1950th — 1980th years. On the strength of study the wide sections of sources the new forms and methods of quest, research and expositional work of museum institutions of this region are analyzed here.

Key words: *museum of regional studies, museum exposition, social museums.*

